

”Kootuin voimin ratkomaan maapalloistumisen, syrjäytymisen, osaamisen haasteita”

Kirjastoverkon yhteistyön tasot

Erikoiskirjastojen neuvoston tavoitteena on edistää erikoiskirjastojen toimintamahdollisuuksia osana kirjastoverkkoa. Erikoiskirjastojen toimintaan heijastuvat yhteiskunnan ja tiedontarpeiden muutokset.

Suomen tulevaisuutta rakennetaan osaamisen varaan. Korkeatasoinen, laajat väestöryhmät kattava koulutus on selviytymisemme ehto. Kirjastot palveluineen ovat tuloksekkaan opetuksen ja opiskelun olennainen osa. Kaikilla pitää olla mahdollisuus monipuoliseen tiedonsaantiin.

Tietoyhteiskunnan varjopuolia on kansalaisten syrjäytyminen tiedonsaannin ja tiedonhankintamahdollisuuksien epätasaisen jakautumisen takia. On mahdollista, että kirjastojen jyrkkä eriytyminen edesauttaa eriarvoiseen asemaan joutumista tiedonsaannissa.

Kirjastotoimen säädöspohja on kansallisella tasolla hajanainen. Ylikansalliset säädöksetkin rajoittuvat pääosin tekijänoikeusdirektiiveihin. Ilman vahvaa yhteistä näkemystä kirjastotoimi saattaa pirstoutua entisestään.

Maapalloistuminen muuttaa yhteiskunnan rakenteita ja toimintatapoja. Tutkimus-, kehitys- ja taloudellinen toiminta on muuttunut kansainväliseksi, globaaliksi. Samaa tutkimusta tai kehityshanketta tekevät tiedon ja palvelujen käyttäjät ovat maapallon eri osissa ja eri organisaatioiden palveluksessa. Heillä pitää olla yhtäläiset tiedonhankinnan mahdollisuudet.

Kirjastoverkon pääelementit ovat yleiset kirjastot, yliopistokirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot ja erikoiskirjastot. Erikoiskirjastoja on sektoritutkimuslaitoksissa, julkisen hallinnon organisaatioissa, säätiöissä, liitoissa, yrityksissä ym. Niiden asiakkaita ovat eri alojen tutkijat, ammatissa toimivat eri alojen koulutuksen saaneet virkamiehet, alan opiskelijat ja muut aihepiiriin tietoja tarvitsevat. Erikoiskirjastoille yhteistyö yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastojen kanssa on tarpeen. Välttämättömiä ovat myös Kansalliskirjaston tarjoamat keskitetyt palvelut ja yleensä muiden kirjastojen yhteiset tietokannat. Erikoiskirjastojen osallistuminen yhteisen palvelustruktuurin suunnitteluun ja rakentamiseen on hallinnollisista ja rahoitusteknisistä syistä ollut vaatimattomampaa kuin muiden kirjastoryhmien.

Kansalliskirjaston aseman vahvistuminen nähdään hyvänä ja sen keskitetyt palvelut ja niiden kehittämiseen osallistuminen keskeisinä yhteistyömuotoina. Erikoiskirjastoille on tärkeää päästä mukaan myös näitä palveluja koskevaan päätöksentekoon.

Kansallinen tietohuoltopolitiikka

Erikoiskirjastot näkevät tärkeäksi tehdä työtä maan kirjasto- ja tietopalvelujen kokonaisvaltaisen kehittämisen hyväksi sekä nykyhetkessä että pitkällä aikavälillä.

Jokaiselle on taattava yhdenvertainen pääsy tietoon. Sen hyväksi kaikkien kirjastojen tulee yhdessä tehdä työtä yli organisaatio- ja hallintorajojen. Kansalliskirjaston koordinoimana on poliittiset päättäjät herätettävä huomaamaan tiedon merkitys jokaisen perusoikeutena osaamiselle rakentuvan yhteiskuntamme tulevaisuusvision toteutumiselle. Nykyisessä

valtakunnallisessa tietohuollon kentässä tiedontarvitsijan saama palvelu vaihtelee tuntuvasti sen mukaan, mitä julkista laitosta hän käyttää tiedonlähteenään.

Erikoiskirjastot osallistuvat omalla asiantuntemuksellaan mielellään erilaisten tavoiteohjelmien ja kannanottojen laatimiseen.

Oman alansa keskeisen tiedon ohella tutkijat ja muut asiakkaat tarvitsevat myös tietoa kaikesta tarjolla olevasta tieteellisestä tiedosta. Liian asiakaskohtaisesti räätälöidyt, suppeat portaalit saattavat rajoittaa innovaatioiden syntyä. Tieteellisen tiedon tarjonnan tulee olla monipuolista ja kirjastojen on yhdessä edistettävä tämänsuuntaista lisenssipolitiikkaa.

Tieteen tietohuolto ja yleensä kirjastotoimi on hallinnollisesti ja rahoituksen osalta hajallaan eri hallinnonaloilla ja osin julkisen hallinnon ulkopuolella. Koko kirjastokentän ja tieteen tietohuollon kattavaa kansallista lainsäädäntöä ei ole.

Tieteen tietohuollolle kokonaisuudessaan tulisi löytää yhtenäinen rahoitus ja sen koordinointi keskittää yhteen paikkaan (opetusministeriö, erityinen tiedeministeriö tai joku muu hallinnonrajat ylittävä ratkaisu).

Tekninen infrastruktuuri

Tieteellisen tiedon kokoelmat ja käytettävyys ovat keskeinen yhteistyön alue. Suomessa on vahvat yhteisluetteloperinteet. Yhteisluettelot kattoivat ennen myös keskeisten tutkimuslaitoskirjastojen kokoelmat. Opetusministeriön tukema yliopistokirjastojen yhteistyö kirjastojärjestelmän hankkimisessa karsi erikoiskirjastot mahdollisuuksia saada kokoelmansa yhteiseen tietokantaan. Tarvitaan laajaa yhteistyötä, jotta asiakkaille voidaan tarjota tietoa maassa olevasta eri alojen tutkimuskirjallisuudesta.

Kansalliskirjasto paitsi koordinoi kirjastoverkon kehittämistä, myös kehittää vahvasti keskitettyjä palveluja. Palvelujen suunnittelu on tärkeä vaihe, koska monet keskitetyt palvelut ovat suoraan varsinaisten asiakkaiden ulottuvilla. Yksittäiset kirjastot kohtaavat useammin kasvokkain käyttäjät kuin Kansalliskirjaston suunnittelijat.

Erikoiskirjastot haluavat osallistua myös suunnittelutyöhön, eivät olla ainoastaan palvelujen käytöstä maksavia asiakkaita.

Erikoiskirjastojen hallinnollisen heterogeenisyyden takia on yhden erikoiskirjastoja edustavan konsortion luominen kansalliskirjaston sopimuskumppaniksi todella haastava tehtävä. Erikoiskirjastojen neuvoston tärkein tehtävä on toimia ulospäin yhteydenottotahona, erikoiskirjastoja koskevien lausuntojen antajana ja erikoiskirjastojen toiminnasta tiedottajana.

Erikoiskirjastojen neuvosto edistää hallinnollisesti, tieteenalakohtaisesti tai muuten toisiaan lähellä olevien kirjastojen yhteistyöryppäiden syntymistä.

Edelleen erikoiskirjastojen neuvosto näkee tärkeäksi kehittää yhteistyötä yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastojen kanssa. Saman alan tietolähteet ja samat käyttäjät ovat yhteistyön tärkein käyttövoima.

Prosessit ja rakenteet, kokoelmatietokannat

Erikoiskirjastojen toimintaprosessit: valinta, hankinta, jäsentäminen, kuvailu ja palvelu ovat samanlaiset kuin kaikissa muissakin kirjastoissa. Työmenetelmät ovat myös samat. Kaikkea sovelletaan erikoiskirjaston tietoaisteistoihin ja voimavaroihin suhteutetulla yksityiskohtaisuuden tasolla.

Yliopistokirjastoihin hankittu kirjastojärjestelmä vaikuttaa merkittävästi prosesseihin ja rakenteisiin. Vain harvalla erikoiskirjastolla on mahdollisuus hankkia Voyager-järjestelmä ja yliopistokirjastojen kehittämistriangelin kaksi muuta sovellusohjelmistoa (MetaLib ja ENCompass) lienevät myös monen ulottumattomissa.

Näiden välineiden kautta erikoiskirjastojen kokoelmat olisi helppo saada yhteisiin luettelotietokantoihin ja portaaleihin. Kaivataan yhteistyötä ratkaisemaan eri kirjastojärjestelmien yhteensovittamista ja suunnittelemaan keinoja erikoiskirjastojen tietoaisteistojen sisällyttämiseksi yhteisiin hakutietokantoihin.

Erikoiskirjastot ovat mielellään mukana yhteisissä järjestelmissä, noudattavat standardeja, normeja ja menettelytapoja. Järjestelmiä ja ratkaisuja valittaessa tulisi ottaa huomioon erikoiskirjastojen rajalliset voimavarat ja löytää edullisia ratkaisuja. Erikoiskirjastot ovat valmiita antamaan asiantuntemustaan kaikeskenteiseen yhteisten asioiden suunnitteluun, kehittämiseen ja yhteistyöhön.

Erikoiskirjastojen mahdollisuutta osallistua nykyisiin keskitettyihin palveluihin edellyttää laite-, ohjelmisto- ja aineistolisensseihin saatava valtionhallinnon keskitetty tuki. Lähtökohdaksi on, että laite- ja ohjelmistoinfrastrukturi ja julkisin varoin tuotetut palvelut kustannettaisiin keskitetysti kaikkien kirjastojen osalta ja että palveluista kukin kirjastoryhmä maksaisi samojen periaatteiden mukaan.

Välivaiheessa tarvitaan laajaa yhteistyötä, opastusta ja ehkä apuvälineitäkin, jotta erikoiskirjastojen järjestelmissä voidaan hyödyntää keskitettyjä palveluja.

Välittömät tavoitteet

- Kansalliset tietokannat maksutta käyttöön eli rahaa Kansalliskirjastolle yhteisin voimin tehtyjen kansallisten tietokantojen (Linda, Arto, Viola) maksuttomaan käyttöön.
Erikoiskirjastojen joukossa tehdyn tiedustelun perusteella on erittäin suuri tarve saada kansalliset tietokannat maksutta käyttöön. Tärkeintä on hakukäyttö, mutta myös luettelotietueiden kopioinnista ollaan kiinnostuneita. Apua toivotaan kirjastojärjestelmien yhteensovittamiseen. Tietokantojen maksuttoman käytön perusteena on niiden tuottaminen julkisin varoin.
- Elektronisen aineiston rahoitusmallit sellaiseksi, että kaikilla tieteellistä tietoa tarvitsevilla on yhtäläiset mahdollisuudet elektronisen tietolähteiden käyttöön
Suomalaiset oppivat opiskeluvaiheessa käyttämään laajasti elektronisia ja muita tieteellisiä tietolähteitä. Osaamisen yhteiskunnassa on tärkeää, että tiedonsaanti työelämään siirtymisen jälkeenkin jatkuu saumatta. Yliopistoissa ja korkeakouluissa työskentelevien tiedonsaanti on varmistettu opetusministeriön myötävaikutuksella. Sektoritutkimuslaitosten ja muiden tahojen tieteellisen tiedon saanti on epävarmempaa. Tieteen tietohuoltoa tulisi tarkastella kokonaisuutena ja koordinoita keskitetysti. Myös tietohuollon rahoitus tulisi hoitaa keskitetysti.
- Eri kirjastoryhmittymät yhdenvertaiseen asemaan Kansalliskirjaston palvelumaksujen osalta.

Elektronisen kirjaston palvelumaksu tulee poistaa. Kansalliskirjaston tulee saada suora rahoitus elektronisen kirjaston peruspalveluihin kaikkia kirjastoryhmiä varten. Varsinaisista palveluista jokainen kirjasto kehysorganisaatiosta riippumatta maksaa samojen periaatteiden mukaan.